

Sammanfattning av problemställningar i LVU-ärenden som rör barn med autismspektrumtillstånd

1. Brister i bedömnings- och utredningsfasen av LVU-ärenden

(i) Konsekvenserna av barns funktionsnedsättning tolkas som brister i omsorgen

I de LVU-utredningar som vi granskat har barnets autismdiagnos inte beaktats som en viktig omständighet i den problembild som målas upp kring det aktuella barnets livsförhållanden. Istället tolkas de beteendemönster som barnet har på grund av sin funktionsnedsättning som tecken på att det finns brister i föräldrarnas omsorg om barnet. Det kan handla om att barnen inte går i skolan, att barnet är inåtvänt och inte fungerar i sociala sammanhang, att barnet har vänt på dygnet, att de har magproblem, är aggressiva etc. När dessa omständigheter tolkas som symtom på brister i omsorgen utan att hänsyn tas till att barnet faktiskt har en funktionsnedsättning med motsvarande symtom riskerar familjer att brytas upp genom ett LVU-beslut. Detta förhållningssätt legitimeras indirekt av Socialstyrelsens allmänna råd som anger motsvarande beteendemönster som tecken på att det råder missförhållanden i familjer som ytligt sätt fungerar väl. (se Socialstyrelsens allmänna råd SOSFS 1997:15 s 28, *Brister i omsorgen, Psykiska behov*). I dessa beskrivs vissa beteenden hos barn som indikatorer på brister i vårdnadshavarnas omsorg om barnet. Dessa beteenden överensstämmer väl med de beteenden som förekommer hos barn med autism (magproblem, sömnsvårigheter, aggressivitet, inåtvändhet eller isolering från sin omgivning). I flera av de utredningar som vi granskat saknas det sakliga uppgifter om vad som utgör brister i omsorgen, Istället förlitar utredarna sig i stor utsträckning på att de konstaterade problemen runt barnen måste bero på missförhållanden i hemmet. Svepande formuleringar om att föräldrarna saknar förmåga att ge barnet vederbörlig struktur för att kunna gå till skolan, vända på dygnsrytmen, etc. är vanligt förekommande.

(ii) Objektivitetsperspektiv saknas

Föräldrar till barn med autismspektrumtillstånd får ofta kämpa gentemot myndigheterna för att barnets behov av stöd skall erkännas och tillgodoses. När föräldrarna inte delar socialtjänstens uppfattning om barnets behov läggs deras avvikande ställningstagande ofta dem till last i en framtida LVU-process. Ett oliktyckande kan bli förödande.

Det förefaller också som om handläggarna på ett tidigt stadium i utredningsfasen gör ett ställningstagande som sedan inte omprövas. I sin iver att hitta förklaringar till barnets avvikande beteende lyfts triviala och lösryckta omständigheter fram om föräldern (ofta modern) som diskvalificerande beteenden för fortsatt vård om barnet. Varje omständighet som på något sätt stärker det egna ställningstagandet lyfts fram, medan omständigheter som talar mot marginaliseras eller bortses helt ifrån. Detta förhållningssätt förstärks ofta av att det i utredningsfasen uppstår konflikter mellan vårdnadshavarna och socialtjänstens handläggare. Tyvärr hanteras dessa konfliktsituationer sällan på ett professionellt sätt av socialtjänstens handläggare.

Vi har också noterat att socialtjänsten (och domstolarna) tenderar att lägga alltför stor vikt vid utlåtanden från källor som antingen har ett egenintresse i processen eller saknar kompetens för att ge relevanta utlåtanden. Det kan t.ex. vara så att kommunen i sin utredning lyfter fram en föreståndare för ett familjehem som beskriver hur stora framsteg det omhändertagna barnet gjort under sin vistelse i familjehemmet. I ett annat fall kan det handla om att stort referensutrymme lämnas till en jämnårig kontaktperson som beskriver orsak och verkan av den omhändertagnes tillstånd. Dessa typer av utsagor får ofta stå oemotsagda i utredningen och tillmäts oproportionerlig tyngd.

(iii) Skolans roll i LVU-ärenden

En annan viktig faktor i bedömningsfasen är hur skolsituationen ser ut för barnet. I de fall där barnet inte har fått någon diagnos och inte heller något adekvat stöd i skolan blir en skolsituation med mycket frånvaro ofta en utlösande faktor för ett LVU-ärende. Det är dessutom vanligt att det uppstår konflikter mellan barnets föräldrar och skolan, vilket i sin tur kan bidra till en negativ tolkning i en LVU-utredning. Skolan har vidare en anmälningsskyldighet till socialnämnden när de misstänker att barnen far illa (14 kap 1 § SoL). I de fall vi har granskat märker vi att skolans utlåtande är färgade av den turbulens som ofta uppstår när skolan inte tagit till sig att barnet har autism och upplever att föräldrarna gör vad de kan för att få barnen till skolan och vice versa när föräldrarna inte upplever att eleven inte får det stöd som den behöver. Skolans utsaga blir ofta en stark faktor för ett tvångsomhändertagande.

(iv) Samverkansbrister

I flera fall saknas samverkan mellan socialtjänsten, LSS-enheten, habilitering, eller viktiga nätverk kring familjen. När man har vetskap eller misstanke om att barnet har någon form av autismspektrumtillstånd borde det vara obligatorisk med samverkan med LSS-enhet och i förekommande fall med habilitering.

(v) Alternativa och adekvata stödåtgärder sätts inte in i utredningsfasen

I flera fall kan vi konstatera att de problem som utgör upprinnelsen till tvångsomhändertagandet sannolikt skulle kunna avhjälpas om adekvat stöd i skola och i hemmet hade satts in. För att kunna sätta in rätt hjälp och stöd behövs kunskap om barnets funktionsnedsättning samt familjesituationen i övrigt. Denna möjlighet att ge familjen adekvat stöd är särskilt angelägen för barn med autismspektrumtillstånd. Här behövs det kunskap om de bakomliggande omständigheterna och ett bättre samarbete med LSS, skolan, habilitering, m.m.

(vi) Metodiken Barnets Behov i Centrum (BBIC) missar målet i LVU-ärenden

Socialstyrelsen anför att socialtjänstens utredningar förbättrats med den breda uppslutning som BBIC fått i landets kommuner (Socialstyrelsens undersökning *Barnets rätt och LVU* juni

2009). Trots detta kan vi konstatera att i de fall där barnet har autismspektrumtillstånd har kommuner som använder sig av BBIC missat att se barnets verkliga behov i utredningen.

Förslag på åtgärder

- Vi anser att Socialstyrelsen behöver omarbета och nyansera texten i SOSFS 1997:15 (sid 28) avseende riktlinjerna för tolkningskriterierna för brister i föräldraomsorgen. Texten behöver kompletteras för att uppmärksamma att uttrycken för barnets psykiska behov inte nödvändigtvis behöver bero på föräldrarnas brister i omsorgen utan kan förklaras utifrån att barnet har autismspektrumtillstånd.
- Vi anser att handläggarna (samt i förlängningen socialnämnden) behöver få obligatorisk kunskap/utbildning om autismspektrumtillstånd så att handläggarna uppmärksammar samt inser de livsbetingelser som funktionsnedsättningen medför. Det är dessutom viktigt att handläggarna/beslutsfattarna förstår konsekvenserna av att placera barn med autismspektrumtillstånd utanför sin invanda hemmiljö.
- Hos barn som uppvisar allvarliga symtom måste en allsidig utredning (medicinsk, psykologisk, social och pedagogisk) göras. Det är viktigt att göra detta även i de fall de föreligger uppenbara brister i föräldraomsorgen.
- Det behövs tydliga samverkansformer internt mellan LSS och den del av socialtjänsten som handlägger LVU-ärenden. LVU-handläggarna behöver också i större utsträckning samverka med andra personalgrupper som har kunskap om barnet och autismspektrumtillstånd.
- Vi anser att socialtjänsten behöver bättre utbildning för att ge adekvat stöd och hjälp som alternativ till beslut om tvångsomhändertagande. Här behövs bättre samverkan mellan socialtjänsten och LSS samt i synnerhet mellan socialtjänsten och barnhabilitering och BUP.
- Vi vill att Socialstyrelsen utvärderar tillämpningen av BBIC för barn som har någon form av autismspektrumtillstånd.
- Vi önskar att socialtjänsten i större utsträckning görs uppmärksam på de inneboende konflikter som ligger bakom frånvaro av barn med misstänkt funktionsnedsättning.

2. Brister i beslut och verkställighet av placeringar

Socialnämnden fattar beslut om tvångsomhändertagande. Detta beslut skall underställas länsrätten. I speciella fall kan socialnämnden besluta om omedelbara omhändertaganden utan att ärendet underställs länsrätten i förväg. För beslut om boendepacering samt innehållet i vården har socialnämnden beslutanderätt som inte behöver underställas länsrätten. Vi har noterat flera brister i beslut och verkställighet av LVU-ärenden.

(i) Närhetsprincipen åsidosätts vid placeringsbesluten

När beslut om placering fattas skall barnet i största möjliga mån placeras i närhet till hemmet. Det är enbart när barnen förmodas löpa särskilda risker som det är försvarbart att frångå närhetsprincipen. I flera ärenden har barnen placerats mer än 500 kilometer (och i något fall

1000 km) från hemmet. I inget av de fall vi granskat har placeringsorten legat mindre än 200 km från barnets hem.

Exempel: Barnen bor i Gällivare och placeras i ett hem i närheten av Sala. Det fanns inga särskilda omständigheter enligt LVU som grund för att avvika från närhetsprincipen. HVB-hemmet hade heller inte någon speciell kompetens att hantera barnens svårigheter. Det valda boendevalternativet var däremot betydligt billigare än andra alternativ.

(ii) Boendeplaceringarna är inte anpassade till barn med autismspektrumtillstånd

I de ärenden vi granskat saknas adekvat kompetens om autismspektrumtillstånd på de boendeplaceringar där beslut om LVU verkställs. Det görs därför inga särskilda anpassningar i boendemiljön. Sammansättningen av barn som placeras på HVB-hem är också ett stort problem. Det görs ingen skillnad om barnen är där för drogproblematik, kriminalitet eller om de behöver stöd på grund av funktionsnedsättning. *Exempel:* Barn med Aspergers syndrom placeras på HVB-hem där övriga boende är där för problem med droger och kriminalitet. Efter hot och bråk placeras barnet i familjehem. Personerna i familjehemmet har ingen kunskap eller insikt om AS utan tillämpar ett eget förhållningssätt till barnet, vilket förvärrar barnets utsatta situation.

(iii) Brister i socialnämndens ansvar för den omhändertagnes omvårdnad

Vid beslut om LVU övergår vårdansvaret till socialnämnden. Detta innebär att det är socialtjänsten som är ansvarig för att barnet får den vård och omsorg som barnet behöver (6 kap 1 § SoL). För barn med autismspektrumtillstånd handlar det bland annat om att se till att barnet får professionellt stöd såväl i skola, som för övrig tid. Detta stöd behöver utformas i samverkan med skola, habilitering, BUP och LSS-enheten i kommunen. I de fall vi granskat har socialtjänsten brustit i detta ansvar och i flera fall har ingen tagit ansvar för att barnet får de stöd barnet behöver. *Exempel:* Femtonårig pojke får diagnos Aspergers syndrom i samband med placeringen till ett HVB-hem. Trots att utförlig information om funktionsnedsättningen och hur den yttrar sig samt vilka stödåtgärder som behöver sättas in anpassas varken vården eller förhållningssätt till detta. Vare sig pojken eller modern får någon information om vilka konsekvenser funktionsnedsättningen kommer att ha för hans vardag och fortsatta liv. Han får heller ingen information om möjligheter till stöd i skolan eller övrig tid. Konsekvenserna blir att han inte får något stöd.

(iv) Grundlösa begränsningar i umgängesrätten

Enligt 6 kap SoL bör vård utanför hemmet utformas så att den stärker den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakten med hemmiljön. I 14 § LVU åläggs socialnämnden att så långt som möjligt tillgodose den unges behov av kontakt med föräldrarna eller den som har vårdnaden om barnet. Beslut om begränsningar i umgänget behöver inte underställas länsrätten.

I de ärenden vi granskat har umgängesrätten beskrivits kraftigt utan att några särskilda skäl förelegat eller angivits för detta. Detta förhållande i kombination med att närhetsprincipen åsidosätts vid placeringsbeslut gör att barnet utsätts för ett omänskligt lidande, speciellt i de fall där de inte vill annat än att vara med sin familj. Det är heller inte ovanligt att barnet begränsas till att träffa sina föräldrar en gång i månaden och då utan möjlighet att dela nattvila. I vissa fall föreskriver socialtjänsten att umgänget dessutom måste ske i närvaro av tredje part. Dessa betydande begränsningar i umgängesrätten görs utan att någon vederhäftig grund anges. Dessutom beslutas det om andra begränsningar såsom telefonkontakt en gång per vecka a 20 minuter, begränsningar i mejlkontakt, och internetanvändning m.m. Ibland fattas besluten om begränsningar av familjehemmet. Det är svårt att veta huruvida detta är

gjort med socialtjänstens goda minne eller inte. *Exempel:* Pojke 16 år placeras 500 km från hemmet utan möjlighet att få återkomma till sitt hem eller sin hemkommun. Umgänget med modern begränsas till dagtid en helg i månaden på familjehemsorten. De får bara pratas vid på telefon tre gånger i veckan och då max 20 minuter. Pojken får ingen tillgång till internet och får inte ha mobiltelefon. Grunden för beslutet om omhändertagande är att pojken skall komma till rätta med sin diabetes samt de beteendemönster som följer av hans funktionsnedsättning (självisolering från jämnåriga, dåliga dygnsrytm samt frånvaro från skola). Modern anses kunna störa denna utveckling varför umgänget behöver begränsas.

(v) Beslut om omedelbara omhändertagande

Ett beslut om tvångsomhändertagande skall enligt 4 § LVU fattas av länsrätten efter ansökan av socialnämnden. Socialnämnden får emellertid under vissa angivna premisser besluta om omedelbart omhändertagande utan att länsrätten fattat beslut om detta (6 § LVU). Beslutet skall underställas länsrätten senast en vecka från det att beslutet fattades. Möjligheten till omedelbart omhändertagande får endast utnyttjas när rättens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till (i) den unges hälsa eller utveckling, eller (ii) till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras. Trots att skälen till omedelbara omhändertaganden är restriktivt utformade, förekommer åtgärden på ett godtyckligt sätt. Problemet är att även om länsrätten sedermera undanröjer socialtjänstens beslut så innebär detta att barnet placeras någon annanstans åtminstone under åtminstone två till tre veckor utanför hemmet. För en person med autism kan detta få betydande negativa konsekvenser.

Förslag på åtgärder

- Tillämpningsföreskrifterna för närhetsprincipen måste tydliggöras till landets socialtjänster och förvaltningsdomstolar. Särskild hänsyn i besluten borde tas till vilka konsekvenser placeringsbesluten får för barn med autismspektrumtillstånd.
- Det behövs tydliga krav på att boendeplaceringar för barn med autismspektrumtillstånd är anpassade till de särskilda behov som de har. Grundläggande faktorer i dessa hänsyn är boendemiljön (t.ex. sammansättning av tvångsomhändertagna) samt kompetens hos personal.
- Det behövs en översyn hur vårdplaner utformas för barn som har autismspektrumtillstånd. I utformandet av vårdplaner behöver utlåtanden från sakkunnig ges stor betydelse. Socialstyrelsens riktlinjer behöver förändras i förhållande till detta.
- Det behövs förtydligande i tillämpningsreglerna för umgängesbegränsningar. I Socialstyrelsens allmänna råd omnämns särskild försiktighet i begränsningar av umgänget när det gäller invandrabarn. Samma hänsyn borde även tas till barn med autismspektrumtillstånd där uppbrott från hemmiljön är traumatiserande i sig, varför stor försiktighet är nödvändig innan beslut om omhändertagande fattas. En LVU-placering får inte innebära att barnet avskärs från kontakt med känslomässigt betydelsefulla personer. För personer med autism är detta av ännu större betydelse. Särskild uppmärksamhet måste därför ges inför umgängesbeslut där barn har denna form av funktionsnedsättning.

- Det behövs klarhet kring vilka och hur omfattande befogenheter familjehemmet har att bestämma om umgängesbegränsningar.
- Förekomsten och tillämpningen av omedelbara tvångsomhändertaganden enligt 6 § LVU borde utredas.

3. Kommunens formella brister i handläggningen av LVU-ärenden

I LVU, SoL och förvaltningslagen, finns bestämmelser som reglerar handläggningen i LVU-ärenden. Det kan kanske betraktas som en allmän problematik, men rättssäkerhetsaspekterna är särskilt angelägna att slå vakt om när det gäller LVU-ärenden.

(i) Brist på kommunikation

De vanligaste felen handlar om kommunikation från socialtjänsten till de berörda parterna. Det finns flera bestämmelser i ovan nämnda lagar om hur kommunikationen skall se ut, där det förekommer stora brister.

(ii) Begäran av omprövningar prövas inte inom ramen för LVU och förvaltningslagen

I flera fall har begäran om omprövning av t.ex. umgängesrätten inte handlagts som ett inkommit ärende utan enbart utgjort en omständighet i den löpande uppföljningen av umgängesrätten. Därför har heller inte några beslut fattats, varför begäran av omprövning därmed inte gått att överklaga.

(iii) Avsaknad av besvärshänvisning

Beslut som faktiskt är överklagbara saknar besvärshänvisning, vilket gör att de inblandade uppfattar att det inte går att överklaga besluten.

Förslag på åtgärder

Vikten av att de formella handläggningsreglerna följs i LVU-mål är särskilt angeläget. Vi önskar att Socialstyrelsen lyfter fram detta i sina allmänna råd.

4. Brister i socialtjänstens attityd och förhållningssätt i LVU-ärenden

Som tidigare påpekats uppstår ofta konflikter i LVU-ärenden mellan föräldrarna och handläggarna inom socialtjänsten. Dessa konflikter påverkar inte bara utredningarnas kvalitet utan skapar ett betydande misstroende hos de som socialtjänsten har i uppdrag att hjälpa.

Det är heller inte ovanligt att hot om omhändertagande enligt LVU används som makt- och påtryckningsmedel. I flera fall där vårdnadshavare tackat nej till frivillig insats (LSS eller SoL) p.g.a. att den erbjudna insatsen inte uppfattas som anpassad till barnets behov, ställs föräldrarna inför alternativet om LVU om de inte godtar de erbjudna insatserna. På liknande sätt har LVU-hot använts för att komma till rätta med vad som anses vara önskad beteenden hos barnet. På så sätt utnyttjas LVU som påtryckningsmedel för att föräldrarna skall hörsamma socialtjänstens lösningar och förslag.

I vissa fall används hotet om LVU till att kommunen startar en LVU-utredning. I andra fall där LVU-beslut redan tagits förekommer det hot om begränsningar i umgänget används som påtryckningsmedel för att den unge skall medverka till de förhållningsregler som socialförvaltningen respektive familjehemmet ställer upp.

Förslag på åtgärder

- Handläggarna på socialtjänsten behöver förutom utbildning om funktionsnedsättning även utbildning i bemötande.
- De behövs utbildningsinsatser för att komma till tals med negativa och ifrågasättande attityder till föräldrar och familjer.
- Det skulle behövas en oberoende medlingstjänst med särskild kunskap om funktionsnedsättningar som kan medla och erbjuda professionell konfliktlösning.

5. Brister i rättsväsendet som påverkar rättssäkerheten

(i) Okunskap om neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i domstolsprocessen

- Ett LVU-beslut måste underställas länsrätten. På så sätt anses rättssäkerheten säkerställd. Domstolarna saknar emellertid kompetens att avgöra enskilda ärenden där t.ex. autismproblematik utgör grunden för LVU-beslutet. Trots att domstolen har ett långtgående utredningsansvar i förvaltningsmål har det i de fall som vi granskat saknats ett kritiskt förhållningssätt till uppgifter och källor i socialnämndens utredning.
- I granskningen av domar som rör upphörande av tvångsvård framgår det av ofta domskälen att frivillig vård är möjlig, men att tvångsvården ändå behöver fortsätta eftersom föräldrar och socialtjänsten har olika uppfattningar om hur vården bör bedrivas. Därmed blir konflikten i sig en grund för att tvångsomhändertagandet skall fortsätta. Denna grund för fortsatt tvångsvård är inte ensam tillräcklig för att berättiga tvångsvård.

(ii) Brister i de offentliga biträdenas företrädarskap

I LVU-ärenden ges rätt till rättshjälp för offentligt biträde. Tyvärr tvingas vi konstatera att de offentliga biträdena ofta uppvisar påtagliga brister i utförandet av sina uppdrag. Vårt intryck är att företrädarna okritiskt utgår från socialförvaltningens utredning och tar väldigt lite tid att sätta sig in i ärendet. Det är inte heller ovanligt att det offentliga biträdet underlåter att höra sina klienters uppfattning. I fall med mindre barn förefaller det som om ombudets enda källa är socialtjänstens utsagor samt i de fall då LVU redan beslutats familjehemmets eller behandlingshemmets utsagor. Förutom att höra barnen borde det vara självklart att höra föräldrarnas utsagor om situationen. *Exempel:* Trots att barnet (17 år) tydligt uttrycker att han vantrivs och avskyr det ställe där han blivit placerad enligt LVU genomgår väljer hans offentliga ombud att i skriftväxling och i domstolsförhandlingen att i enlighet med socialtjänstens utredning hävda att barnet mår bra och utvecklas utmärkt i sitt boende.

(iii) Tillsynen över verkställigheten av LVU-beslut behöver skärpas

Beslut om verkställighet av LVU-beslut underställs inte länsrätten. Vår granskning tyder på att verkställigheten av besluten uppvisar stora brister (se under avsnitt 2). Det behövs en aktiv tillsynsmyndighet som inte bara utövar tillsyn utifrån anmälningsärenden. Tillsynen är mycket betydelsefull för att säkerställa att barnen får anpassad och adekvat vård.

6. Barnperspektivet beskärs väsentligt i utrednings-, besluts- och verkställighetsfasen av LVU-ärenden

Trots att BBIC, vars övergripande syfte är att slå vakt om barnperspektivet, slagit igenom i landets kommuner, finns betydande brister i tillämpningen av Barnkonventionen i flertalet av de LVU-ärenden som kommit till vår kännedom. Formellt sett kan det tyckas att barnkonventionen beaktas, men när det faktiskt handlar om att verkligen förstå och beakta vad barnen själva tycker och känner är barnperspektivet betydligt eftersatt.

Förslag på åtgärder

- Barn som har autismspektrumtillstånd måste ges tillgång till en ”social tolk” vid samtal och möten med socialtjänsten. Det kan vara någon från habiliteringen eller BUP som har god kunskap om funktionsnedsättningen och barnet och som har god förmåga att tolka, anpassa och tydliggöra kommunikation.